

'יאה עניותא ליהודאי...'

'... וכל כך למה היה ר' נחומצ'י מתירא מן הממון ונזהר מלנגוע בו? – לפי שסכנה יש בממון ואדם בא על ידו לידי נסיון. והרי אין אדם צריך להכניס עצמו לתוך הסכנה, ובכל יום אנו מתפללים 'ואל תביאנו לידי נסיון'. וכשבאו חסידיו ואמרו לו: ילמדנו רבנו, על מה ולמה שונה הוא בהליכותיו מכל הצדיקים, ומדוע 'רבי מכבד עשירים' והוא מכבד דוקא עניים? – השיב להם:

ולמה לא אלמד מדרכי אבי שבשמים שגם הוא אוהב ומכבד את העניים דוקא, כמה שנאמר מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח, ונאמר כי יעמד לימין אביון. רבנו הקדוש שהיה מכבד עשירים, לא מדה זו לבדה היתה בו, אלא גם זו, שאף על פי שהיה עשיר שבעשירים יכול היה לזקוף עשר אצבעותיו כלפי מעלה ולהעיד על עצמו שלא נהנה מן העולם הזה אפילו באצבע קטנה. אלמלא יכולתי גם אני לקיים בי שניהם – להחזיק ממון ולא להתלכלך בו, לכבד את העשירים ולהיות חלקי עם העניים – הייתי מקיים. עכשיו שאיני יכול לקיים אלא אחת ממדותיו – הריני בוחר בעניות. ודאי דרכו של רבנו הקדוש גבוהה יותר ומדתו שלמה יותר ואשרי לכל ההולכים תמים בדרכו, אבל אני, מי אני כי אבקש לי גדולות כאלה. ולמה אהא נוהג ברחבות, וחז"ל מעידים יאה עניותא לישראל. משמע, תכשיט היא העניות. ותכשיט זה אדם זוכה בו חנם אין כסף... ואין בו לא קנאה ולא שנאה תחרות; ואין עליו לא קושיות ולא פירכות ולא חששות; ואין עמו לא נגיעות ולא פניות ולא הנאות; ופשוט התכשיט הזה בתכלית הפשטות והכל מבינים בו בלי פירושים ובלו רמזים ובלו דרשות ובלו סודות – תכשיט כזה קניתי לי ואתם רוצים לאבדו ממני!?!...

ואם בכל זאת חלילה גם שמך של עבירה יש במנהגי זה, לא אשנה ממנהגי, כי מתירא אני יותר מן המצוות שיש לי הנאה בהן – ממה שאני מתירא מן העבירות שאין לי בהן הנאה' (מתוך 'חסידים ואנשי מעשה' לזקני רא"א כי טוב, ח"א 'הירא ממצוות שביד').

דף י

וליוצא ולבא אין שלום... אפילו מש"ס לש"ס. פרש"י מש"ס ירושלמי לש"ס בבלי שהוא עמוק. יש אומרים שזה אמור דוקא בימיהם לפי שחכמי ארץ ישראל היו נהירים להם טעמי המשנה יותר. ואולם ברבות הדורות נתהפכו הדברים, שבתלמוד הירושלמי נפלו שיבושים רבים מפני מיעוט העסק בו [שלא היה מצוי תחת יד הראשונים בקביעות מפני העניות ומפני שאר סיבות. כלשון החזו"א או"ח יג, א. וע' הגהות זהב שבא על תוס' רשב"א פסחים עב.], והעיסוק העיקרי של החכמים והתלמידים בתלמוד בבלי (ע' בשו"ת המיוחסות לרמב"ן צו), והוא מסודר ומפורש כעת יותר מהירושלמי. גם בדרך כלל הלכה כתלמוד בבלי כנגד הירושלמי. [ופעמים פסקו דלא כהירושלמי אע"פ שלא מפורש בבבלי להיפך. ע' קרבן נתנאל פ"ג דמועד קטן כב; שו"ת חות יאיר כג. וע"ע במובא בחולין ל]. (עפ"י מאור ישראל לגרע"י שליט"א).

עוד על החילוקים שבין התלמודים – ע' 'קדמת העמק' – הקדמת הנצי"ב לפירושו על השאלות אות ט ואילך; 'נפש חיה' (לר"ר מרגליות) או"ח רלח, א; 'קובץ על יד' שבסוף ספר בית ישי. וע"ע במובא בסנהדרין כד.

דאמר רב גידל אמר רב: מנין שנשבעין לקיים את המצוה שנאמר 'נשבעתי ואקיימה לשמור

משפטי צדקך. השפת-אמת מדייק מדברי רש"י ותוס' שאין שבועה זו חלה כשאר שבועות, משום שכבר מושבע ועומד מהר סיני לקיים המצוות ואין שבועה חלה על שבועה, אלא מתוך שמוכיר שם שמים על הדבר, ומזדרז ונשמר לקיימו. וכן היא שיטת הרמב"ן (פ"ג דשבועות, ובפירוש התורה פר' מטות) ועוד ראשונים (עתוס' ורא"ש וריטב"א נדרים ח). ואולם דעת הרז"ה (כשבועות שם) והר"ן (בנדרים שם) שהשבועה אכן חלה על דבר מצוה לענין מלקות, אלא שאין חייבים קרבן כשעבר עליה.

ובספר קצות החושן (עג,ה) כתב שאף לדברי הרמב"ן חלה השבועה מדין תורה ואסור לחללה, שאם לא כן איזה זירוז יש בשבועתו והלוא אין לה כל תוקף [ואם תמצי לומר שאצל אדם המוני יש זירוז ע"י שנבהל משבועתו הגם שלא חלה כלל, מה נאמר על דוד המלך שאמר 'נשבעת' ואקיימה? על כרחך שאיסור שבועה ישנו אלא שממועט ממלקות. ויש שכתבו שתוקפה של שבועה זו אינה אלא מדברי קבלה ולא מדאורייתא (וע' מנחת שלמה נב).

ובספר צדקת הצדיק (נה) לרבי צדוק הכהן ז"ל פירש ענין הזירוז בשבועה בדרך זו: 'עיקר העבירות באים מחמת השכחה שהיא בלב, שאפילו זוכר במוח מכל מקום אינו זוכר בלב, כי אילו היה זוכר באמת בהרגשת הלב שהשם יתברך ציוה על זה 'לא תעשה כן', אי אפשר כלל שהיה עושה, רק שהיצר מעלימו מלבו... ולכן אמרו נשבעים לקיים המצוות, ואף על גב דמושבע ועומד מהר סיני הוא, דשרי ליה לאיניש לזרוזי נפשיה. ומה זירוז הוא (נקט בפשיטות שאין השבועה חלה כלל)? – אבל הוא כמו שאמרנו'.

ובדרך דומה כתב במקום אחר (ע' ישראל קדושים עמ' 9), שהשבועה באה למנוע 'הוראות התר' של האדם בשעה שיצרו גובר עליו, שהרי לפי דעתו עתה שמתיר הדבר, ממילא חלה השבועה כי כבר אינו 'מושבע ועומד' על דבר זה. ועל כן טוב לו לאדם להכניס עצמו למצב כזה שיהא מחויב בכל אופן לקיים את המצוה ללא מענות ופקפקי היצר (וכן כתב הגר"י קניבסקי זצ"ל בספרו ברכת פרץ).

ובשפת אמת נראה שיש זירוז משום כבוד שם שמים, שאעפ"י שהשבועה לא חלה, כיון שהזכיר שם שמים על הדבר, חושש ומזדרז לקיימו, ובזה היה מתפאר דוד המלך.

וע"ע בענין זה: דרו"ח לרעק"א סוף ח"א; קהלות יעקב נדרים יג; בית ישי עא ד"ה ועיין; מכתב מאליהו ח"ד עמ' 237; שיחות מוסר לגר"ח שמואלביץ זי תשל"א.

'אמר רבא: לכולהו אית להו פירכא לבר מדשמואל דלית ליה פירכא...' יש מפרשים שתנא דמתניתין סובר שלכולם יש פירכא וגם לשמואל, וכקושיית התוס' שלא יחל דברו הוצרך לדרשה אחרת. [ואינו סובר כתירוץ התוס' שההוא נדרש מדברו, כי גם דרשת 'הוא אינו מיחל אבל אחרים מחלין לו' נדרשת מדברו (כמו שמשמע בר"ן נדרים פא:). ועוד יש סוברים שמדין תורה יכול החכם להתיר לעצמו ורק מדרבנן צריך חכם אחר (וכן כתב המבי"ט בקרית ספר שבועות ו), ולפי זה ודאי אין מקור מהכתוב להתר נדרים], הלכך אין להם על מה שיסמוכו (עפ"י מאור ישראל ועוד).

מלשון המשנה 'התר נדרים פורחין באויר' משמע שאין להם אפילו סמך כל דהו, אף לא 'כהררין התלויין בשערה' שבסיפא (כן כתב הרשב"א בתשובה ח"ה קפה. וזה לכאורה דלא כרש"י במשנתנו, אך ע' בספר מחשבות חרוץ עמ' 92 שפרש כוונת רש"י באופן אחר). וצריך לבאר מדוע כל אותן דרשות שבגמרא אינן משמשות עכ"פ כרמו וכסמך גם אם עיקר הדרשה באה לענין אחר, וככל השנויים בסיפא שיש בהם רמזים הגם שאינן דרשות גמורות – ואפשר משום שכל דין התר נדרים שקבלו חז"ל בתורה שבעל פה, סותר לפשט המקרא ד'לא יחל דברו ככל היוצא מפיו יעשה', ובפרט לדברי המבי"ט הנ"ל שמדאורייתא מתיר החכם לעצמו.

(ע"ב) 'דלמא אי מההוא הוה אמינא ההוא לעשה כתב רחמנא האי ללאו'. כלומר בכל ימות השנה

המליץ עד הבוקר עובר בעשה, ובחג עובר גם בלאו ככתוב לא ילין חלב חגי. וכן בהמשך: 'ודלמא לעבור עליו בשני לאוין' – בחג בלבד, אבל בשאר ימות השנה עובר בלאו אחד (מהרש"א; שפת אמת).

'נזכר בעל הבית ולא נזכר שליח – שליח מעל'. שני טעמים נאמרו בדבר; רש"י בקדושין (ג.) פירש, לפי שהלימוד המחודש שלמדנו במעילה שהמשלח מתחייב על מעשה השליח, לימוד זה לא נאמר אלא אם מתקיים דין מעילה, היינו בשגגה, אבל כשנזכר בעל הבית הואיל ואין מעילה במזיד, חזר הדין להיות כבכל התורה שאין שליח לדבר עבירה, הלכך השליח מתחייב.

אמנם טעם זה אינו שייך אלא לפי הסברה שגם כשהשליח שוגג בעבירה אומרים 'אין שליח לדבר עבירה', אבל יש סוברים שבשוגג יש שליח לדבר עבירה, ואין המעשה מתייחס לשליח אלא למשלח, ולפי זה על כרחנו ליתן טעם אחר לכך שהשליח מעל.

ואכן רש"י כאן כתב טעם אחר; שכשנזכר המשלח אנן סהדי שאין נוח לו עוד בשליחות ומבטל השליחות, לכך השליח מעל (עפ"י רעק"א; קצות החשן שמח. וע"ע בית ישי צה, ב).

ע"ע בענין זה ובמסתעף, במובא במעילה כ-כא. ובדין שליחות לדבר עבירה כשהשליח שוגג – בקדושין מב וב"ק עט.

*

'... על מה חרד את כל החרדה הזאת אחר שיכול להתיר נדרו שהוא משובח יותר מהמקיים נדרו כבגמרא (נדרים כב.) וכתבוהו כל הפוסקים, והוא בשלחן ערוך (יו"ד רגג). וקבלתי שהנמנע מלהתיר נדריו של רשות הוי כמחוסר אמנה בקבלת רז"ל, מאחר שאין היתר נדרים מפורש בקרא כבגמרא דחגיגה דפורחין באויר...' (מתוך שו"ת חות יאיר טו).

דף יא

'אי מסתפקא לך מילתא בנגעים עיין בקראי'. ע' בחדושי הנצי"ב שהביא דוגמא להלכה בהלכות נגעים שלא נתבארה במשנתנו והיא מבוארת רק על פי הכתובים.

'טהרות. – מיכתב כתיבן?! לא נצרכה אלא לשיעור מקוה דלא כתיבא, דתניא ורחץ (את בשרו) במים – במי מקוה. את כל בשרו – מים שכל גופו עולה בהן, וכמה הן – אמה על אמה ברום שלש אמות ושיערו חכמים מי מקוה ארבעים סאה'. מכאן יש להוכיח ששיעור מקוה ארבעים סאה לטבילת אדם – מדאורייתא, וכמו שכתב הריב"ש (בתשובה רצד) ועוד ראשונים. [ואפילו אדם קטן באבריו אין טבילתו טבילה בפחות מארבעים סאה, שכן קבלו חכמים מסיני שיעור ארבעים סאה (כמש"כ הרשב"א בתורת הבית שער המים א)] – שהרי פרשו כאן משנתנו על שיעור מקוה, ועל זה שנינו 'הן גופי תורה' (עפ"י דברי אמת דף פט: וחזון איש יו"ד קמא, ה). וכן דעת כל הפוסקים, ודלא כהב"ח (כיו"ד קכ) והלבוש (שם רא, א) שכתבו שארבעים סאה אינם אלא מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא. וכתב בחזו"א שאין לעשות שום סניף מדעה זו).

– על מחלוקת הראשונים אם שיעור שלש אמות כולל את הראש אם לאו – ע' במובא בפסחים קט.

וכן נפקא מינה לזב [שראה שלש ראיות ונתחייב בקרבן], שראה שתי ראיות בליל שמיני, לאחר שספר שבעה נקיים – שאם נוקטים לילה אינו 'מחוסר זמן' הרי זה כמי שראה אותם למחרת ואם יראה ראיה שלישית, מביא קרבן נוסף. אבל אם לילה נחשב 'מחוסר-זמן' הרי זה כרואה בימי ספירתו שסותר הימים אבל אין כאן טומאה חדשה. [ואולם אם ראה ראיה אחת בלילה ושתים למחרת ביום – מביא קרבן, כי ראיה ראשונה של זב לעולם היא כקרי בעלמא ומצטרפת עם הראיות האחרות אעפ"י שהיתה בתוך ימי קרבן הראשון].

א. להלכה לילה מחוסר זמן (עפ"י רמב"ם מחוסרי כפרה ג, ג, ד).

ב. נעשה חיגר [או נטמא – לרב פפא] בליל יום טוב ונתפשט לאחר יום טוב; אם נוקטים לילה מחוסר זמן הרי שלא היה ראוי להקריב בתחילת היום הראשון ופטור מחגיגה [למאן דאמר כולם תשלומין דראשון], וכן משמע ברמב"ם (אחרונים), ואם לילה אינו מחוסר זמן, נחשב שהיה ראוי שעה אחת, וחייב בחגיגה כשנתפשט. נעשה חיגר לאחר עלות השחר – לכלל הדעות חייב להביא כשנתפשט (עפ"י שפת אמת; לקוטי הלכות).
נפקותות נוספות – ע' ביומא כט זבחים יב ומנחות ק.

דפים י – יא

ט. א. אלו גופי תורה אין להם סמך במקרא, ואלו יש בהם מקרא מועט והלכות מרובות?
ב. על אלו הלכות אמרו במשנה שאעפ"י שאינן מפורשות בתורה יש להן על מה שיסמוכו?

א. היתר נדרים (על ידי חכם) פורחים באויר ואין להם על מה שיסמוכו (בכתוב, אלא שכן מסור לחכמים בתורה שבעל פה). ובגמרא מובאים כמה דרשות ורמזים ללמוד התר נדרים מן המקרא (חלקם מדברי קבלה ולא מן התורה).

הלכות שבת, חגיגות ומעילות – הרי הן כהררים התלויים בשערה, מקרא מועט והלכות מרובות. ואף על פי כן הן גופי תורה. כגון מלאכה שאינה צריכה לגופה ומקלקל, שפטורים בשבת משום מלאכת מחשבת שאינה כותב בפרשת שבת אלא במלאכת המשכן הסמוכה לה. וכן וחגתם אתו חג לה' – אפשר היה לפרשו מלשון חוגה (= מעגל, ריקוד) ושמחה ולא מלשון קרבן, ולולא מסורת התורה שבעל פה. וכן במעילה – בשליח שעשה שליחות בעל הבית והוציא מעות הקדש, ונזכר בעל הבית ולא נזכר שליח – השליח מעל אעפ"י שהוא קרוב לאונס יותר מן השוגג, מדמים אותו למוציא מעות הקדש לחולין בשגגה שהוא מועל – וזה 'כהררין התלויין בשערה' (עפ"י רש"י).

דיני אהלות – מקרא מועט והלכות מרובות, [להפך מנגעים – מקרא מרובה והלכות מועטות מן המקרא].

ב. הדינים והעבודות הטהרות והטמאות ועריות – יש להם על מה שיסמוכו. ופרשו בגמרא כמה דוגמות לדברים שאינם מפורשים ונלמדים ממדות שהתורה נדרשת בהן; –

נפש תחת נפש האמור באנשים הנצים ונגפו אשה הרה ומתה – ממון ולא מיתה (לרבי שאמר מתכוין להרוג את זה והרג את זה פטור ממיתה וחייב ממון);
הולכת דם הקרבן למזבח אינה מפורשת בכתוב אלא כשדיבר הכתוב בעבודת הקבלה הוציאה בלשון הולכה (והקריבו) – ללמד שההולכה עבודה היא כקבלה;
אין הטמא עולה מטומאתו אלא בטבילה במי מקוה (רש"י: שאינם שאובים; תוס': אשבורן, שאינם זוחלים) שנאמר ורחץ במים. ושיעורם ארבעים סאה (את כל בשרו במים – מים שכל גופו עולה בהם, אמה על אמה ברום שלש אמות, שהם ארבעים סאה);